

07.00.00 – TARIX FANLARI

ТАРИХ ДАРСЛАРИДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ТОПШИРИҚЛАРИ УСТИДА ИШЛАШ

Ахметов Данияр Даулетович,

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: мақолада олий таълимда тарих ўқитишида талабаларни мустақил таълим олишига ўргатишнинг мазмуни, усул ва воситаларини ишлаб чиқиш, Ўзбекистон тарихи фанини ўқитишида мустақил таълим топшириқларини ишлаб чиқиш мезонлари, таклиф ва тавсиялар ҳақида муҳокама юритилган.

Калит сўзлар: билим, кўникма, малака, мустақил фикр, мустақил таълим, мустақил ўқиш, қўшимча манбаалар устида ишлар

РАБОТА НАД САМОСТОЯТЕЛЬНЫМИ УЧЕБНЫМИ ЗАДАНИЯМИ НА УРОКАХ ИСТОРИИ

Ахметов Данияр Даулетович,

Преподаватель Каракалпакского государственного университета имени Бердака

Аннотация: в статье рассматриваются содержание, методы и средства обучения студентов самостоятельному обучению при преподавании истории в высших учебных заведениях, критерии разработки самостоятельных учебных заданий при преподавании истории Узбекистана, предложения и рекомендации.

Ключевые слова: знания, навыки, квалификация, самостоятельное мышление, независимое образование, самостоятельная учеба, работа с дополнительными ресурсами

Akhmetov Daniyar Dauletovich,

Lecturer at Berdak Karakalpak State University e-mail: dametov@gmail.com

WORKING ON INDEPENDENT STUDY ASSIGNMENTS IN HISTORY LESSONS

Abstract: the article discusses the content, methods and means of teaching students independent learning when teaching history in higher educational institutions, criteria for the development of independent learning tasks when teaching the history of Uzbekistan, suggestions and recommendations.

Keywords: knowledge, skills, qualifications, independent thinking, independent education, independent study, work with additional resources

Тарих фанини ўқитишда ҳам талабалар мустақил ишининг муҳим усули дарслик, ўқув қўлланма, маълумотнома адабиётлар билан ишлаш ҳамда Интернет ресурсларидан фойдаланишдир. Китоб ва Интернет ресурслари билан ишлаш кўникмалари инсоннинг умумий маданиятини, фикрлаш мантиғининг ривожланиш даражасини, дунёқарашнинг шаклланишини, билимдонлигини, ахборот оқимига йўналтирилганлигини акс эттиради. Таълимнинг кредит тизими шароитида юқори ставкалар, катта миқдордаги маълумотлар ва олий ўқув юртида дастур материалларини ўрганишга комплекс ёндашув талабанинг мустақил, самарали ва тезкор ҳаракат қилишига олиб келади. Ушбу иш жараёнида матнни ўқиш, асосий нарсани таъкидлаш, таҳлил қилиш, таққослаш, синтез қилиш, кўриб чиқилган масаланинг амалда қўлланилишини баҳолаш кўникмалари ривожланади. Ахборотни ўрганиш натижаси унинг маълум бир шаклда тақдим этилиши бўлиши керак. Ёзма равишда - мавхум шарҳ, иншо, тезис шаклида; оғзаки-тақдимот, ҳисобот, мунозара шаклида. Мустақил иш жараёнида талабалар ўз фаолиятларини аниқ ташкил этиш кўникмаларини ҳам егаллайдилар, келгуси иш жараёнида ўз-ўзини тарбиялаш масалалари билан доимо шуғулланишлари кераклигини англаб етадилар.

Кейинги йилларда тарих ўқитиш методикасида ҳам турли замонавий метод ва усуллар фаол қўлланилмоқда. Олимлар томонидан анъанавий методлар умумлаштирилиб тўртга ажратилиб методлар ва уларнинг усуллари аниқ кўрсатилган.

Талабаларнинг мустақил ишларини (ТМИ) ташкил этишнинг долзарб вазифаларидан бири бу ташкилий муаммоларни ҳал қилишдир: ТМИ кўламини аниқлаш, ТМИнинг боришини назорат қилиш, талабаларнинг мустақил ишларини методик таъминлаш. Мутахассисларни касбий тайёрлашда ТМИ улушининг ортиши ТМИнинг ташкил этиш бўйича дарсликлар, ўқув қўлланмалари ва методик ишланмалар, электрон ўқув нашрлар билан таъминлаш масаласини кўтаради.

А. В. Меренков, С. В. Куньшиков, Т. И. Гречухина, А. В. Усачева, И. Ю. Воротковаларнинг талабалар мустақил таълимини ташкил этиш бўйича тайёрлаган методик қўлланмасидаги қулай ёндашувларга таянаган ҳолда кредит-модул тизими учун тарихчи-талабалар учун мустақил таълим топшириқлари ва уларни баҳолаш бўйича топшириқлар тизими ишлаб чиқилди:

1. Ўзбекистон тарихини ўқитишда мустақил ишлаш учун топшириқлар тизими
1-топшириқ. Иншо ёзиш (Эссе)

Мустақил ишнинг мақсади: мустақил ижодий фикрлаш ва ўз фикрларини ёзма равишда тақдим этиш кўникмаларини ривожлантириш. маълумотларни “фалсафий, адабий-танқидий, тарихий-биографик, журналистик, кўпинча парадоксал тақдимот билан қатъий индивидуал позицияси, сўзлашув нутқи”

маълумотномалар таснифи:

- мазмунига кўра: фалсафий, танқидий, тарихий, ва журналистик, маънавий ва диний ва бошқалар;

- таърифловчи, ҳикоя қилувчи ҳам бор, рефлексив, танқидий, таҳлилий иншолар ва бошқалар.

Маълумотноманинг белгилари:

– Кичик ҳажм-уч саҳифадан етти саҳифагача компютер матн; ўн саҳифагача ёзилган матндан иборат ёзма ахборотга рухсат берилади.

– Муайян мавзу ва уни қатъий субъектив талқин қилиш.

– Эркин композиция иншонинг муҳим хусусияти ҳисобланади.

- Ҳикоя қилиш қулайлиги.

- Парадокслардан фойдаланиш. Ёзма ахборот уни ўқиган кишини хайратга солиши учун мўлжалланган, бу, кўплаб тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, унинг мажбурий сифати.

- Ички семантик бирлик.

- Сўзлашув нутқиға йўналтириш.

Вазифани бажариш:

1) кириш сўзини ёзинг (2-3 жумлалари учун хизмат қилади муаммонинг кейинги формуласи).

2) муҳим бўлган муаммони шакллантириш фақат муаллиф учун, балки бошқалар учун;

3) муаммо ҳақида изоҳ беринг;

4) муаллифнинг фикрини шакллантиринг ва далил келтиринг;

5) хулоса ёзинг (хулоса чиқариш, айтилганларни умумлаштириш).

Мустақил ишнинг режалаштирилган натижалари: мантиқий тўғри, аргументли ва аниқ оғзаки ва ёзма нутқ учун қулайлиги.

2-топшириқ. Ҳисобот тайёрлаш

Мустақил ишнинг мақсади: илмий уфқларни кенгайтириш, назарий тадқиқот усулларини ўзлаштириш, ривожлантириш талабанинг мустақил фикрлаши.

Ҳисобот – бу маълумотни ўз ичига олган ва савол ёки тадқиқотнинг моҳиятини ақс эттирувчи оммавий хабар ёки ҳужжат берилган вазиятга нисбатан.

Ҳисобот турлари:

1. Иш натижалари асосида оғзаки ҳисобот ўқиладиган, бажарилдиган ва унинг натижаларини тушунтиришнинг самарали воситасидир.

2. Ёзма ҳисобот:

- қисқача (20 бетгача) - тадқиқот давомида олинган энг муҳим маълумотларни сарҳисоб қилади;

- батафсил (60 саҳифагача) - нафақат матнни ўз ичига олади, шунингдек, сарлавҳалар билан тузилиш, шунингдек диаграммалар, жадваллар, чизмалар, фотосуратлар, иловалар, изоҳлар, ҳаволалар.

Вазифани бажариш:

1) мавзунини аниқ шакллантиринг (масалан, ёзма ҳисобот);

2) мавзу бўйича тавсия этилган адабиётларни ўрганинг ва танланг, библиографик маълумот-

ларнинг учта манбасини ажратиб кўрсатинг:

- бирламчи (мақолалар, диссертациялар, монографиялар ва бошқалар.);
- иккиламчи (библиография, абстракт журналлар, сигнал маълумотлари, режалар, график диаграммалар, мавзу индекслари ва бошқалар.);

- учламчи (шарҳлар, компиляция ишлари, маълумотнома китоблар ва бошқалар.);

3) танланган мавзу билан тўлиқ мос келадиган режани ёзинг мавзу ва мантиқан уни очиб беринг;

4) куйидаги талабларга риоя қилган ҳолда ҳисобот ёзинг:

- маъруза таркибига — куйидагиларни киритиш керак: муаммонинг долзарблигини асословчи қисқача кириш; асосий матн;

муаммо бўйича қисқача хулосалар билан хулоса ўрганилаётган; рефератлар;

- ҳисоботнинг мазмунига - умумий қоидалар қўллаб-қувватланиши керак ва аниқ мисоллар билан тушунтирилган;

шахсни такрорламанг, дарслик ёки дарсликнинг боблари ва ўзларининг кўрилаётган масалаларнинг мазмунига оид фикрлар, уларнинг таклифлари;

5) ишни талабларга мувофиқ тартибга солинг.

Мустақил ишнинг режалаштирилган натижалари:

- талабаларнинг илмий натижаларини таҳлил қилиш қобилияти

тадқиқот ва уларни аниқ ўқув ва илмий-тадқиқот вазифаларини ҳал қилишда қўллаш;

- тадқиқот муаммоларини оригинал ҳал қилиш учун индивидуал ижодий қобилиятлардан фойдаланишга тайёрлик;

- ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ахборот-библиографик маданият асосида касбий фаолиятнинг стандарт вазифаларини ҳал қила олиш ва ахборот хавфсизлигининг асосий талабларини ҳисобга олган ҳолда баён қилиш.

3-топшириқ. Ахборот қидириш

Мустақил ишнинг мақсади турли хил ахборот олиш турлари асосида ўқув фаолиятини лойиҳалаштириш ва ўзгартириш қобилиятини ривожлантиришдир.

Ахборот қидириш – тузилмаган ҳужжатли маълумотларни қидириш.

Замонавий ахборот қидириш вазифалари рўйхати:

- моделлаштириш масалаларини ечиш;

- ҳужжатлар таснифи;

- ҳужжатларни филтрлаш, таснифлаш;

- қидирув тизими архитектуралари ва фойдаланувчи интерфейсларини лойиҳалаш;

- ахборотни чиқариш (аннотация ва мавҳумлаштириш ҳужжатлар);

- қидирув тизимларида ахборот ва қидирув сўровлари тилини танлаш.

Қидирув турлари бўйича вазифанинг мазмуни:

- библиографик қидирув-керакли маълумотларни қидириш

манба ҳақида ва унинг бошқа манбалар тизимида мавжудлигини аниқлаш. Библиографик ахборотни қидириш орқали ўтказилади ва библиографик қўлланмалар (ахборот нашрлари);

- керакли маълумотларни ўз ичига олган ёки ўз ичига олиши мумкин бўлган ахборот манбаларини (ҳужжатлар ва нашрларни) қидириш;

- адабиётда, китобда мавжуд бўлган ҳақиқий маълумотларни қидириш (масалан, тарихий фактлар ва воқеалар ҳақида, адиб ҳаёти ва ижодидан биографик маълумотлар ҳақида, олим ва бошқалар.).

Вазифани бажариш:

1) билим соҳасининг таърифи;

2) маълумотлар тури ва манбаларини танлаш;

3) ахборот моделини тўлдириш учун зарур бўлган материалларни йиғиш;

4) энг фойдали маълумотларни танлаш;

5) ахборотни қайта ишлаш усулини танлаш (таснифлаш, кластерлаш, регрессия таҳлили ва бошқалар.);

6) нақшларни топиш алгоритминини танлаш;

7) нақшларни, расмий қоидаларни ва таркибий қисмларни қидириш тўпланган маълумотлардаги муносабатлар;

8) олинган натижаларни ижодий талқин қилиш.

Керакли хусусиятларни аниқлаш учун моделга мисол ва маълум бир ахборот қидирувининг хусусиятлари (шартлари)

- Қидирувнинг мақсади ҳужжатли қидирув (мавзу бўйича асосий ҳужжатлар ва нашрларни қидириш).

- Қидирув мавзуси тематик қидирув (фақат муаммо бўйича).

— Даврлаштириш — тип қидирув (монографиялар, тўпламлар, маълумотномалар, библиографик қўлланмалар).

- Қидирув усули диалектик (мавжуд қидирув усуллариининг барча мумкин бўлган тўплами).

- Хронологик қамров-ретроспектив (маълум бир даврни қидириш).

- Географик қамров-мамлакатга хос қидирув (ахборот манбалари, хорижий тиллардан таржима қилинган нашрларни ҳисобга олмаганда).

- Қидирувнинг тўлиқлиги-танлаб қидириш (энг кўп танлаш таниқли нашрлар).

Мустақил ишнинг режалаштирилган натижалари:

- ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ва ахборотнинг асосий талабларини ҳисобга олган ҳолда талабаларнинг ахборот-библиографик маданияти асосида касбий фаолиятнинг намунавий вазифаларини ҳал қила олиши;

- фаннинг замонавий муаммолари бўйича билимлардан фойдаланишга тайёрлик ва таълим ва касбий муаммоларни ҳал қилишда таълим вазифалари.

4-топшириқ. Ўқув машғулотиининг методик ишланмаларини тайёрлаш

Мустақил ишнинг мақсади: касбий педагогик компетенцияларни ривожлантириш.

Ўқув машғулотиининг услубий ишланмаси ўқув жараёнининг таркиби ва моҳиятини очиб беради.

Вазифа имкониятлари:

-янги билимларни шакллантириш (педагогик амалиёт) режа-дарс ҳулосасини ишлаб чиқиш;

- семинар дарсининг методик ишланмасини яратиш (илмий-педагогик амалиёт).

Вазифани бажариш:

1) дарс мавзусини аниқлаш учун таквим ва тематик режалаштириш (педагогик амалиёт) ёки фаннинг иш дастури (илмий ва педагогик амалиёт) билан ишлаш, унинг ўрганилаётган бўлимга ўрин, тур (педагогик амалиёт) ёки шакли (илмий-педагогик амалиёт);

2) талабаларни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш (педагогик амалиёт) мақсадларини ёки тегишли таълим мақсадларини аниқлаш таълим натижаларига ва шаклланаётган компетенцияларга (илмий-педагогик амалиёт);

3) ўқув машғулотиининг вазифаларини режалаштириш ва аниқлаштириш;

4) дарснинг ўқув материалининг оптимал мазмунини танлаш;

5) танланган таълим мазмунига дидактик ишлов бериш, яъни қайси ўқув материални аниқлаш, ҳажми, қандай шаклда фойдаланилади;

6) ўқув материалининг ички ва ташқи боғланишларини аниқлаш;

7) дарснинг дидактик воситаларини танлаш (диаграммалар, жадваллар, карточкалар, чизмалар, кино ва audio фрагментлар ва бошқалар.);

8) дарснинг тузилишини, шакли ва дидактик мақсади унинг турига қараб аниқлаш;

9) дарснинг ҳар бир босқичининг дидактик вазифасини шакллантириш (педагогик амалиёт);

10) бажариш шартлари ва кўрсаткичларини аниқлаштириш (педагогик ва илмий-педагогик амалиёт);

11) дарснинг технологик харитасини ишлаб чиқиш;

12) дарс режаси – Реферат тузиш.

Мустақил ишнинг режалаштирилган натижалари:

- талабаларнинг ўқув жараёнини ташкил этишда самарали педагогик тажриба ва инновацион ёндашувларни қўллай олиши;

- сифатни таъминлаш учун ўқув жараёни шароитлари, жараёнлари ва натижаларини таҳлил қила олиш;

- замонавий усул ва технологияларни қўллаш қобилияти ташкил этиш ва турли таълим муас-

сасалари, турли таълим даражадаги ўқув жараёнини амалга ошириш;

- услубий моделларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга тайёрлик жараёни, техника, технологиялар ва ўқитиш усуллари, натижаларни таҳлил қилиш;
- башорат қилиш қобиляти, дизайни, модели ишлаб чиқиш.

5-топшириқ Ўзбекистон тарихи фанидан мустақил таълим учун ўз-ўзини назорат қилишга доир савол ва топшириқлар

1. Сизнинг таълим муассасангизда қўлланиладиган академик ютуқлар рейтинги қандай?
2. Кўпинча баҳолаш воситаси сифатида ишлатиладиган мустақил иш шакллари таҳлил қилинг ва нима учун эканлигини асосланг.
3. Мустақил иш шакллари бажарилишини назорат қилишнинг қандай турлари кам учрайди ва кўпинча қайси бири?
4. Мустақил ишнинг қандай шакллари таклиф қила оласиз, яқуний ёки оралиқ сертификатлаш тартиби сифатида? Жавобингизни асосланг.
5. Мустақил иш шакллари бажарилишини баҳолашнинг умумий мезонлари ва кўрсаткичлари тўпламини таҳлил қилинг ва ўзингизнинг таклифнинг айтинг. Таклифларингизни асосланг.

6. Ишлашни баҳолаш самарадорлиги жадвалини тузинг, сиз илгари бажарган мустақил иш шакллари ва уларни амалга ошириш даражасини аниқланг.

6-топшириқ. Лойиҳа ишлаб чиқиш (якка, гуруҳ билан)

Мустақил ишнинг мақсади: башорат қилиш қобилятини ривожлантириш, лойиҳалаш, модель яратиш.

Лойиҳа “сифат учун белгиланган талабларга эга бўлган алоҳида тизимнинг вақт билан чекланган мақсадли ўзгариши натижалар, маблағлар ва ресурсларни сарфлашнинг мумкин бўлган чегаралари ва ўзига хос ташкилот ”(В. Н. Бурсков, Д. А. Новиков).

Вазифа вариантлари (магистрантлар учун):

- эксперт баҳолаш технологияси бўлимини лойиҳалаш академик гуруҳ (илмий-педагогик амалиёт) кураторининг;

- ўқув машғулоти технологик харитаси лойиҳасини ишлаб чиқиш (илмий-педагогик амалиёт).

Вазифани бажариш:

- 1) вазиятни диагностика қилиш (муаммолаштириш, мақсадни белгилаш, мақсад спецификацияси, лойиҳани форматлаш);
- 2) лойиҳалаш (мақсади, вазифалари, вазифалари ва аниқлаштириш иш режаси; ечиш усул ва воситаларини назарий моделлаштириш муаммолар; аниқ вазифаларни ҳал этиш босқичларини батафсил ўрганиш; режалаштирилган лойиҳа ҳаракатларини босқичма-босқич амалга ошириш; олинган натижаларни тизимлаштириш ва умумлаштириш, кутилган натижани қуриш, босқичма-босқич амалга ошириш лойиҳа ҳаракатлари);
- 3) акслантириш (олинган натижанинг мос келишини топиш режасига; олинган маҳсулот сифатини аниқлаш; истиқболлари уни ишлаб чиқиш ва ишлатиш учун).

Мустақил ишнинг кутилаётган натижалари:

- ўқувчиларнинг замонавий билимлардан фойдаланишга тайёрлиги таълим ва касбий вазифаларни ҳал қилишда фан ва таълим муаммолари;
- тадқиқот муаммоларини original ҳал қилиш учун individual ижодий қобилятлардан фойдаланишга тайёрлик;
- башорат қилиш қобиляти, дизайни, модели.

7-топшириқ. Тарих ўқитишда график схемадан фойдаланиш

Мустақил ишнинг мақсади: ўзаро муносабатларни ўзлаштириш тарихб археологияб манбашуносликка оид тушунчалар ёки мавзунинг алоҳида бўлимлари ва уларни график схема ёрдамида акс эттириш.

Диаграмма – бу таъриф, таҳлил ёки график тасвир маълумотларни экранга чиқариш учун символлар ишлатиладиган масалани ечиш усули.

График диаграмма мантикий боғланишларнинг график тасвири матннинг асосий мавзулари

ўртасида (шартли муносабатлар ажратилган константалар).

Вазифа имкониятлари:

- тушунчалар орасидаги иерархик муносабатларни визуал шаклда тақдим этиш;
- элементлар орасидаги функционал алоқаларни ифодалаш матнда тушунчалар ёки тоифалар шаклида ифодаланган ҳар қандай тизим (бўлим).

Вазифани бажариш:

1) ушбу бўлимда ўрганилган асосий тушунчаларни таъкидланг;
(бу мавзуда);
2) тушунчаларнинг бир-бири билан қандай боғлиқлигини аниқланг;
3) тушунчаларнинг алоҳида блоклари ўзаро қандай боғлиқлигини кўрсатинг;
4) тушунчаларнинг ўзаро мувофиқлигига яратилган график схэмаси асосида мисоллар келтиринг.

Мустақил ишнинг режалаштирилган натижалари:

- талабаларнинг индивидуал ижодий қобилиятларидан тадқиқотнинг асл ечими учун фойдаланишга тайёрлиги ва у билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш;
- тушунчалар орасидаги муносабатларни ўзлаштириш ёки алоҳида мавзунинг бўлимга боғлиқлигини асослаш.

Хуллас, мустақил таълим топшириқлари орқали Ўзбекистон тарихи фанини талабаларга сифатли ўқитишга эришиш мумкин. Мустақил ишни ташкил этишда жуда жиддий муаммо талабаларнинг мустақил ўқиш қобилиятини шакллантириш – ижодий мустақилликни ривожлантиришгача билимларни ўзлаштиришнинг энг оқилона усулларини ишлаб чиқишдир. Талабаларни ўқув ва илмий ишларини ташкил этиш самарадорлиги, ақлий фаолиятнинг турли жиҳатлари, илмий ижод, овқатланиш ва дам олиш тўғрисида билимлар билан жиҳозлаш, уларни мустақил ўқиш учун ажратилган вақтдан оқилона фойдаланишга ўргатиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

Сагдиев А., Фузаилова Г., Ҳасанова М. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: ТДПУ, 2008. – Б. 48-61.

Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти 2020. 203-б.

А. В. Меренков, С. В. Куньщиков, Т. И. Гречухина, А. В. Усачева, И. Ю. Вороткова; под общ. ред. Т. И. Гречухиной, А. В. Меренкова] ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 80 с.

А. В. Меренков, С. В. Куньщиков, Т. И. Гречухина, А. В. Усачева, И. Ю. Вороткова; под общ. ред. Т. И. юЕкатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 80 с.